ՓԱՐԻԶ

ԼՐԱԳԻՐ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

ԵՒ ՊԱՅՄԱՆՔ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Այս լրագիրս երկու լաբանը մի անգամ ուրբաթ օրերն հրատարակի։

Տարեկան գինն է Փարիզի համար . . . . . ֆր. 20
Տասներորդն . . . . . » 24
Ամիսներ , Սուրբերորդն ու Պարսկաստանն » 25
Ամսագիր ու Եգիպտոսն . . . . . » 26
Ռուսաստանն ու Մոլդաւ-Վլաշիոյ . . . . . » 26
Ամերիկայի , Հնդկաստանն ու Ճավայի . . . » 30

Իւրաքանչիւր թերթն առանձին՝ մէկ ֆրանկ։

Պարբերագրաց-ընդունողը պարտաւորեալ է յանձնել (գիրքն) վճարողին։

Լրագրոյս վերաբերեալ նամակներն ու գրաբանդերն այս օրինակ հասցէին՝ երկու-երկու են։

M. A. Mourad, rue du Dragon, 26, à Paris.

Եւ անոնց ֆոնդայինն ծանրագրերը պէտք է վճարեալ լինին։

ԱՆՈՒԱՆՔ

ԱՐԴՈՅ ԳՈՐԾԱԿԱԼԱՑ

Կոստանդնուպոլսոյ , Պ. Եպրոսիք Մուրատեան
Անգլիոյ , Տ. Մելքոն Թիւմենեան։
Զմիւռնիոյ , Տ. Դիմիտր Մ. Հ. Եսայեան։
Բերիոյ (Հալէպ), Տ. Յ. Ս. Գնդրիեանոց։
Նիկոմիդիոյ , Պ. Տիգրան Մուրատեան։
Թրեբիզոնդ, Տ. Թանիել Յիսուսեան։
Լեռներու , Տ. Ա. Յովհ Յովսեփեան։
Տրապիզոնի , Տ. Պօղոս Կիւրճեան։
Եւ (Մալաթիա), Տ. Յովհ Պէյլէրեան։
Վիեննայ , Տ. Ն. Կ. Մարգարեան։
Թիֆլիս , Տ. Մարգարիտ Թումանեան։
Մանչեսթր , Տ. Գասպար Յ. Յովսեփեան
Ամերիկայ , Տ. Ս. Մ. Մինասեան։
Պոմբայի ու Ճավա , Տ. Գ. Նահապետեան։
Կալկաթա , Տ. Յովհաննէս Սվաճեան։

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ· — Թիւ 76 | 1862 | 26 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԶԷՅԹՈՒՆԻ ԱՆՑՔԵՐԸ։

Օփիսիօն Նատիոնալին ամսոյս 18ի թուոյն մէջ Արժանապատիւ Կ. Վ. Շահնազարեանին մէկ յօդուածը կարդացինք, որոյ թարգմանութիւնը մերազնեայց հաղորդել կփութամք։

Պարոն Խմբագիր,

Օսմանեան տէրութեան մէջ սփռեալ երեք միլիոնի չափ Հայերը, դլխաւորապէս վճռական ութեան՝ երկրագործութեան և արուեստից կպարապին։ Կիլիկիան, որ միջին դարու մէջ Փոքր Հայաստան կըկոչուէր, 250 հազարի մօտ Հայ կպարունակէ։ Խաչակրաց ժամանակն այս երկիրը հայկական տէրութիւն մը կըկազմէր և ունէր 80 քաղաք յոյժ բազմամարդ և շատ բարգաւառ։ Այսօր այն քաղաքներէն հազիւ թէ տասն հատը մնացած են, և անոնք ալ կիսակործան և սակաւաբնակ։

Կիլիկիոյ Հայ ժողովուրդը, իւր արևմտեան եղբարց համար ըրած անձնանուիրութեանը զոհ, իւր հաւատքն ու ազգայնութիւնը պաշտպանելոյ համար մահմէտականաց դէմ վարած արիւնահեղ և անընդհատ պատերազմներով սպառեալ, չորեքտասաներորդ դարուն վերջերը մահմէտական հրոսաց բազմապատկեալ ջանիցը տակ ինկաւ վերջապէս, և իր վերջին թագաւորը Լուսինեան Լեւոն Զ, որ, Եգիպտոս դերի երթալէն յետոյ, Եւրոպա եկած էր քրիստոնեայ իշխաններէն օգնութիւն խնդրելոյ համար, մեռաւ ի Փարիզ, 1393ին, առանց կարենալոյ իւր աթոռը վերստին ստանալ, որոյ տիրած էին իւր նախնիքը երեք դարէ տուելի։

Քանի որ մահմէտական հրոսները կաւերէին Փոքր Հայաստանի ու Կիլիկիոյ դաշտերը, վերջին թագաւորին հաւատարիմ ծառաներէն ամենէն քաջասիրտները, այլ և այլ ազգէ խաչակրաց հետ խառնուած, Տորոս լերին դրեթէ անմատչելի կիրճերուն մէջ կբաշուէին, իրենց հաւատքն ու ընտանիքը պաշտպանել միայն խորհելով։

Այսպէս է, Պարոն, Ագարակի՝ Կոսանի՝ Ֆրնուդի և այլ տեղեաց Հայերու դաշնակցութեան սկիզբը, որ իրենց մայրաքաղաք ունին 17 հազար բնակչով Զէյթուն քաղաքը։ Այս դաշնակցութիւնը 480 տարիէ ի վեր դիմացաւ բազմթիւ պատերազմներու ընդդէմ Տաճկաց, Քիւրտերու, Ալշար ցեղերու և այլ մահմէտականաց, և առատ արիւնի մը գնովն է որ կարաց պաշտպանել իւր քաղաքական կացութիւնը մինչև մեր օրերը, չմոռնալով՝ ոչ ուղղակի և ոչ անուղղակի, Օսմանեան Դրան իշխանութիւնը, որ երբէք չկարաց իւր տէրութիւնը հոն մտցընել։

Կ. Պոլիս հրատարակուած անդլիական Լէվանթ Հերալտ լրագիրը, իւր Մարաշու թղթակցէն խորհուած, ինչպէս կսիրեմ հաւատալ, անցեալ յուլիսի 25 թուով յօդուածմը կամ մանաւանդ եպերական գիր մը տպեց Կիլիկիոյ Հայոց դէմ, ջանալով ներկայացընել զանոնք ամենէն տխուր գոյներու տակ, և ուղելով զանոնք արիւնախանձ՝ խուվարար՝ ապստամբ և ոչ և իսկ նուութեան տակ միաբանելոյ անբաւական մարդիկ համարել տալ։ Դժբաղդաբար, նոյն լրագրոյն հաստատածին համար, ճշմարիտ դէպքերը չուշացան զանի կատարելապէս սուտ հանել։

Օտար ամեն քաղաքական կարծիքէ, չունենալով ամենին նպատակ մէկ կողմը պարսաւել և միւսը պաշտպանել, իմ միակ դիտաւորութիւնս է՝ ըստ պարտուց անկողմնակալութեամբ՝ դէպքերը պարզապէս պատմել ինչպէս որ կատարուեր են մօտերս, և ըսել թէ ինչպէս տեղի ունեցան այն արիւնալից աղէտները որ սարսափ ձգեցին Տորոսի քրիստոնեայ ժողովրդոյ մէջ, ըսել մէկ խօսքով թէ որմէնք եղան պատճառն այն կոտորածին որ դժնդակ կերպով մը կզարնէ տակաւին սոյժմ Մարաշու խեղճ և անմեղ քրիստոնեայ ժողովուրդները, և որ վերջապէս ստիպեցին Տաճիկները Զէյթուն քաղաքը պաշարել, և Մարաշու Ալիպ փաշան, վերատին սկսիլ սա դրած ժամուս, այն ողբալի տեսարանները, որ հազիւ երկու տարի կայ տեղի ունեցան Աւորեստան ու Տէյրէլքամար։

Տորոսի հարաւային արևելեան կողմի զառի վայրերուն մէկ մասը Հայ ժողովուրդ՝ և մէկ մասը մահմէտականք կընակին։ Քէթման ու Պէշէն երկու գիւղի անուանք են որոց բնակիչքը բոլորն ալ մահմէտականք, որ սնոտի պատճառներով մէջերնին կռիւ բացուելով՝ զէնք կառնուն դատը որոշելոյ համար։ Տեղական իշխանութիւնը, կամ տանդական անտարբերութեամբ, և կամ անբաւականութեամբ, փոխանակ խռովութիւնը կանխելոյ, չարաթներով անտարբեր հանդիսատես կըկենայ Տաճկի երկու գիւղերուն բնակչացը զոր հանապազ ըրած արիւնահեղ կռիւներուն։

Պէշէն գիւղն իր հակառակորդաց հարուածներուն տակ կընկճի վերջապէս, իւր բնակիչները կխողխողին և տուներնին կաւերի ու հրոյ ճարակ կլինի։ Ողջ մնացողները, որոց տաճկական արդարութիւնն իր պաշտպանութիւնը կմերժէ, իրենց դրացի Ալապաշ գիւղի Հայոց կդիմեն և անոնցմէ օգնութիւն և նպաստ կխնդրեն։ Հայերն ալ անոնց խնդիրն ընդունելով՝ անմիջապէս զինեալ խումբ մը կխրկեն ի Քէրթմէն, որպէս զի խաղաղութիւնը հաստատեն։ Հայք Պէշէնցիներուն հետ Քէրթմէն մտնելոյ առաջին ազէկ հրացանութեամբ մը ընդունուելով, և իրենցներէն քանի մը հոգի աչքերնուն առջև գետին փռուիլը տեսնելով՝ իրենք ալ փոխադարձ անոնց վերայ կյարձակին, գիւղին կտիրեն և հոն տասն հոգի չափ կսպաննեն, որոց ձեռքերը տակաւին իրենց եղբարց արեամբը ներկեալ էին։

Կռիւը վերջանալէն յետոյ Քէրթմէնի Տաճիկները Մարաշու կառավարիչ Ալիպ փաշային Զէյթունի բնակչաց դէմ պանդատ ընելոյ համար, մինչ Պէշէնի Տաճիկներն ալ կերթային նոյն փաշան գտնել, իրենց թշուառութիւնը պատմելոյ և Հայոց անմեղութեանը վկայելոյ համար՝ յայտնելով թէ նորա իրենց աղաչելովը գործին մէջ մտան և միայն հաշտութիւն ընելոյ նպատակաւ։

Այս յայտարարութեան հակառակ՝ Մարաշու Տաճիկները, փաշային գաղտնապէս գրգռեալ, զէնք կառնուն, և գիրար յորդորելով՝ կյարձակին իրենց քաղաքացեաց՝ Մարաշու Հայոց՝ տուներուն վերայ, և հօթանասուն հոգի կսպաննեն, որոց մէջ կգտնուի նաև քաղաքին եպիսկոպոսը. յետոյ եկեղեցին ու տունները կմտնեն ու կաւերեն տաճկական իշխանութեան աչքին առջև, որ անտարբեր և համբ կկենայ ի տես այս աւերման տեսարանին։

Այս կոտորածը լինելէն յետոյ, կառավարիչը ձին կը հեծնէ, և տասն հազար Քիւրտերէ՝ Թիւրքմէններէ և Զէրքէզներէ բաղկացեալ անկանոն և անկիրթ զօրք հետը ձգած, և տասնց լսելոյ Քէրթմէնի ու Պէշէնի գիւղացւոյ որք բոլոր այս անցից հեղինակներն են, Զէյթուն քաղաքին վերայ կդիմէ, և իր զօրաց հրաման կուտայ որ հունձքերն աւերեն, որպէս զի սովով նուաճէ Հայերն որք նորա մտեռնալն իմացած ատենին իրենց լեռներն ամրացեր էին։

Կիմանամք թէ Զէյթունէն պատգամաւորութիւն մը Պոլիս ժամաներ է, և որ մինչև ցարդ դեռ չէ յաջողեր մայրաքաղաքին իշխանութեանը հետ տեսնուիլ, որպէս զի հաճեցընէ կառավարութիւնը այս կոտորածի տեսարանին վերջ մի տալ։ Յառաջի է որ այս պատգամաւորութիւնը փոխանակ Արևմտեան տէրութեանց Պոլիս նրաց ներկայացուցչացը դիմելոյ, և փոխանակ անոնցմէ պահանջելոյ արդարութիւնը որոյ իրաւունք ունին, նախապատիւ կհամարին օսմանեան իշխանութեան հետ բանակցիլ։

Տէր Աստուած, որ այս անցից ճիշդ պատմութիւնը որ կընենք առանց մեկնութեան, կարենար Եւրոպոյ հրատարակիչներուն վշտակցութեան զգացմունք մը արթընցընել, և որ, անդադար նորոգուած մոլեռանդութեան մը դժբաղդ զոհերն իրենց պաշտպանութեանը տակն առնելով՝ Արևմտեան ազգաց օրագիրները ներկայացընեն հասարակութեան կարծեաց այս կոտորածները՝ որ կապացուցանեն անգամ մի ևս թէ օսմանեան ցեղը միտքը դրած է փոքր առ փոքր բնաջինջ ընել Արևելքի բոլոր քրիստոնեայ ազգերն որ ամենայն մասամբ այնչափ արժանի են Եւրոպոյ համակրութեանը։

Պատիւ ունիմ լինել Էսյլն,

Կ. ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ։

Փարիզ, 15 սեպտեմբեր 1862։

Մարսիլիայէն ամսոյս 24 թուով տրուած հեռագրաբար մը հետևեալը կծանուցանէ։

«Կ. Պոլսէն 17 թուով գրուած նամակները կպատմեն թէ թշնամական գործերը կշարունակին ի Զէյթուն մայրաքաղաք Տորոսի Հայոց դաշնակցութեան (գոնֆէտերասիոն)։ սորա տաճկական զօրաց շատ յարձակումները ետ մղեցին։ Մարաշու կառավարիչ Ալիպ փաշան Կ. Պոլիս կոչուեցաւ և պաշտօնէ ձգուեցաւ իր յաղթուելոյն համար։ Ֆուատ (փաշան) արտաքոյ կարգի տեսուչ մը խրկեց ի Տորոս, որուն, Դաղլոյ դեսպանին խնդրանքը, հաւանեցաւ երկու Հայ վերակացու ընդունելոյ։»

Կերևի թէ Աղեքսանդրիայէն սեպտեմբեր 2 թուով տրուած հեռագրագրին մէջ սխալմունք մի կար, երբ կըսէր թէ Մարաշու մէջ մահմէտականք 70 Հայ և անոնց եպիսկոպոսը ջարդեցին. քանզի մինչև ցարդ այս լրոյն հաստատութիւն գտնելը չտեսանք. ուստի կնկատենք թէ այն հեռագրագրին Ալապաշ գիւղի մէջ եղած ջարդը պատմել կուզէր, զոր լրագրոյս նախընթաց թուովն հրատարակեցինք Մասիսէն քաղելով։ Անչուշտ

քիչ ատենէն մէջդ և կատարեալ տեղեկութիւն պիտի ունենանք այն անցեալ վերայ, զոր մեր ընթերցողաց հաղորդել չպիտի զանց ընենք։

Արժանապատիւ Կ. Վ. Շահնազարեան կհաղորդէ մեզ նախընթաց յանկին հրատարակմանէն յետոյ՝ ի նպաստ Կիլիկիոյ կոտորեալ ազգայնոց այրեացն ու որբոցը ստացեալ անուանքը և շնորհած գումարնին, որ այս է.

Նախընթաց թերթովս հրատարակեալ յանկին գումարը ֆր. 490

ՊՊ. Կոմս Խաչատուր Լազարեան	300
Յովհաննէս Մանուկ Բէյ	100
Բարեպաշտ Անձ մի	100
Կալօա	40
Օրիորդ մի	40
	1070

Լրագրոյս 62 թուովն հաղորդեցինք մերազնեայց Վան քաղաքը Հայոց և Տաճկաց մէջ պատահած կռուոյ մը վերայ Եւրոպայ հասած համառօտ տեղեկութիւնը։ Բայց այնուհետև անոր վերայ կատարեալ տեղեկութիւն չի կրցինք առնուլ, որ ազգայնոց մեծագոյն մասին հետաքրքրութիւնը կարենայինք յագեցնել։

Իսկ այս օրերս Մոսկուայու Հավատարիմ Ռուսիոյ անուն հայերէն օգտակար լրագրոյն թերթերը մեզ ժամանելով՝ նորա 21 համարին մէջ, որ յունիսի 10 ին հրատարակեալ է, հետևեալ ընդարձակ տեղեկութիւնը կը գտնեմք, Թէոդոսիոյ ռուսերէն մէկ լրագրէն (անունը ռուսերէն գրուած լինելով՝ չկրցինք կարդալ) առնուած, զոր կխմբագրեալ, ի ծանօթութիւն մեր Ընթերցողաց։

«Ի 1856 թուականին, կըսէ Թէոդոսիոյ լրագիրը, Խաղդի Հիւմայունի (Արքունի Հրովարտակի) հրատարակուելէն յետոյ, բոլոր քրիստոնեայք սկսան թաղել Իւրեանց ննջեցեալները ըստ ծխից Իւրեանց եկեղեցւոյ, յուշարկաւորութեան ժամանակին տանելով հանդիսի առջևէն խաչ, խաչվառ, հայլն, որ մինչև 1856 թուականը՝ ինչպէս յայտնի է՝ խստիւ արգելուած էր Տաճկաստանի քրիստոնեայ հպատակաց։ Նոյն ժամանակից և Հայք, Վանայ բնակիչք, կատարում էին թաղման հանդէսքը ըստ ծխից Իւրեանց եկեղեցւոյ։ Տաճիկները՝ հանդիսի առաջև տարուղ խաչը, պատկերները և խաչվառները տեսանելու ժամանակ (որովհետև այդպիսի տեսարանի նոքա սովոր չէին), միշտ յայտնում էին Իւրեանց զժգոհութիւնը, և ստէպ ստէպ ևս դանդատում էին այս բանիս համար Վանայ Իշխող փաշային, խնդրելով, որ նա արգելէ Հայոց կատարել թաղման հանդէսները։ Փաշան միշտ տալիս էր նոցա այսպիսի պատասխան, թէ որովհետև այժմ ամենայն քրիստոնեայք Իրաւունք են ստացած, մինչև անդամ Ստամբուլի մէջ, Փատիշահի Ներկայութեանը, թաղել Իւրեանց ննջեցեալքը, և տանել զնոսա՝ մայրաքաղաքի փողոցներից անցնելով՝ տանից մինչև գերեզմանատուն, խաչով, հայլն. ուրեմն և ինքն՝ փաշան կարող չէ արգելել այդ՝ Վանայ մէջ, Հայերին։ Փաշայի այսպիսի թոյլատուութիւնը յոյժ անհաճոյ էր միւսիւլմաններին (Տաճիկներին), և նոքա միայն պատեհաւոր դիպուած էին որոնում, Իւրեանց տհաճութիւնը ցուցանելու համար։ Սուլթան Ազիզիւլ Մէճիտի մահուանէն յետոյ, իսկոյն սկսան տրտնջող Տաճիկները յայտնապէս ասել՝ թէ պիտի կոտորեն բոլոր քրիստոնեայքը։ Երբ որ այս լուրս տարածուեցաւ, Վանայ մէջ գտանուող Հայ վարդապետաց մինն, այն է՝ Պօղոս վարդապետն, որ գործունեայ և արիասիրտ մարդ է և յոյժ սիրելի և յարգելի իւր համազգեաց, և մանաւանդ Բիւրտերին (որոց ղլխաւորաց հետ ունէր մեծ բարեկամութիւն), զնոյց փաշայի մօտ և յայտնեց նորան, որ եթէ արդարև Տաճիկները մտադիր լինին կոտորելու քրիստոնեայքը, ինքն յօգնութիւն պիտի կոչէ Իւրեան բարեկամ քրիստոնեայ Բիւրտերին, — և այն ժամանակ գժուարին կլինի պատասխանատու լինել այն աղմկալից անցքերի համար՝ որ կարէ պատահել սրանից։ Փաշան չմոռաց առանց ուշադրութեան վարդապետի այս յայտարարութիւնը, և իւր կողմից առաջարկեց Տաճիկներին՝ որ խոհեմութեամբ վարուին քրիստոնէից հետ. և յայտնեց ևս, թէ հակառակ դիպուածում՝ նոցա առաջին շարժողութեան ժամանակ, պիտի հրամայէ ինքն՝ զնոր բաժանել քրիստոնէից։ Բայց ցաւալին այն է՝ որ այդ խոհեմ փաշան վախճանեցաւ, և պատահեցաւ այնպէս, որ նոյն ժամանակ վախճանեցաւ և մի պատուաւոր հարուստ մարդ Վանաբնակ Հայերից։ Ննջեցելոյ աղգականները մեծաշուք թաղման հանդէս կազմեցին, և նոյն ժամայն, երբ որ յուղարկաւորութեան հանդէսն կատարուում էր Վանայ փողոցների միջում, ի ներկայութեան անհամար Հայերի, Տաճիկների, սպառազինեալ ամբոխքն անկան յանկարծ յուղարկաւորութեան հանդիսի վերայ, և խլեցին յարիշտակելով նորա տանողի ձեռից՝ զետնին զարկեցին, և սկսան ոտնակոխ առնել։ Հայերը միւս կողմից փութացան պաշտպանել խաչը և իւրեանց քահանաները, միով բանիւ սկսուեցաւ սոսկալի կռիւ։ Վանայ բոլոր բնակիչքը (որք հաշուում են մինչև 20 հազար) մեծաւ մասամբ Հայք են. և բայց յայտնի է՝ քաղաքն շրջապատուած է գիւղերով և գիւղաքաղաքներով, որոց մէջ շատ և շատ Հայ բնակիչք կան։ Երբ որ այդ տխրալի լուրը հասաւ այն գիւղացիներին, դիմուորեցան և հասարուեցան նոցանից մինչև 20,000 մարդ (որոց մէջ շատ կարելի է թէ Բիւրտեր ևս կային, որոց համար ասած էր Պօղոս վարդապետն), յամեն կողմից դիմեցին դէպ ի քաղաք յօգնութիւն քրիստոնէից։ Եւ ահա այս տեղ ասում են եղաւ Տաճկաց և Հայոց մէջ այդ ահաւոր կռիւը։ Տաճիկները վազեցին դէպ ի բերդն, այնու մտօք՝ որ նորա դէնքերը դարձընեն Հայերի վերայ. բայց Հայերը անկան նոցա ետևէն — և բուն բերդի մէջ սկսուեցաւ ճեռամբ բայի սոսկալի կռիւը (ծեծքը) և կոտորածը։ Բերդը մնաց Հայերի ձեռքում, որովհետև նոքա թուով շատ էին Տաճիկներից։ Ասում են՝ թէ այս և այն կողմից շատ մարդիկ սպանուեցան և վիրաւորուեցան. բայց նոցա թուոյն վերայ լսուած համրուներն շատ տարբաձայն են։»

Մեր հայրը, Մուրատ վարժապետ բերիայի, իւր երիտասարդութեան ժամանակը (ներկայ դարուս սկիզբնեքը) Կիլիկիա ճանապարհորդելով՝ անոր համառօտ աշխարհագրութիւնը գրած էր, որոյ մեծագոյն մասն ասկէ 11 տարի յառաջ հրատարակեցինք ի Նիկոմիդիա մեր վոքրիկ Հայրենասէր լրագրոյն միջոցաւ։ Բայց որովհետև նոյն թերթէն խիստ սակաւաթիւ օրինակներ կտակինք, և շատ տեղ ալ չէր ցրուէր, ուստի մեր հօրն այդ կարեւոր գործը քիչ ծանօթացած է ազգին բանասիրացը։

Այս օրերս մեր մէկ երկու հայասէր գաղղիացի բարեկամաց առջև անոր յիշատակութիւնը լինելով՝ մեծ փափաքով տեսնել ուզեցին, և մեզ ալ քովերնիս եղածը ցոյց տուինք, զոր շատ հաճութեամբ կարդալով՝ կարեւոր գործ մը դատեն, և յորդորեցին զմեզ որ վերատին հրատարակեմք զանի մեր այժմեան թերթովը։ Ուստի և մեք նոցա խնդրանացը համաձայն այսօր վերատին կհրատարակենք արդէն հրատարակածնիս ամենը մէկ տեղ, նոյնպէս և Ազգային Հնարիւն մը, որ հրատարակուած է Հայրենասիրին 20 թուովը, 1851 մարտ 24 ին։

Փափաքելի է որ, ինչպէս Եւրոպացիք կընեն, նոյնպէս մերազնեայք ալ անփոյթ չլինին այսպիսի աշխարհագրական և հնագիտական տեղեկութիւններ հաւաքելով ի լոյս ընծայելոյ, թէ՝ օրագրաց միջոցաւ և թէ առանձին հրատարակութեամբը։

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ։

Կիլիկիոյ սահմանները։ — Հարաւային կողմանէ Ամանոս և Քիլիս. Արևելեան կողմանէ Եփրատ գետը. Արևմտեան կողմանէ Միջերկրական ծովը. Հիւսիսային կողմանէ Կեսարիայ։

Ահագայ քաղաքը բարերեր է և վաճառատեղի. կայ մէկ կամուրջ հին ժամանակէ մնացած, զոր կառուցանել տուեր է Հայոց իշխան մը Պ. Յակոբ անուն։ Ունի մեծ եկեղեցի մը, որ ունի հինգ խարան քարուկիր, և բակ մի մեծ՝ որ որոշուած է ամառը աղօթք ընելու, որ ունի խարան և դաս, և յատակը սալայատակ է։ Նաև ունի փառաւոր դպրատուն, և տուն ի Հայոց 1500 զուտ. և 30 տուն զամբոլիկ հալէպցի՝ Յոյն և Հայ։

Ունի դիւղ մի՝ հեռի իբր վեց ժամու Հռոմկլայի համբան, Ուրվդ անունով. բնակիչք ընդ ամենը Հայ երկու հարիւր տուն։

Գիլիս քաղաքը փոքր է Անթապէն՝ և հեռի 12 ժամու դէպ ի Հալէպ և Անտիոք. ունի եկեղեցի մի և տուն ի Հայոց չորս հարիւր. Յոյն և զամբոլիկ իբր 60 տուն (1)։

Անթապու և Գիլիսու բնակիչները սրտոտ են և զօրաւոր, և աշխատանքի դիմացող։

Անթապու մէջ ցեղ մի կայ որ Լևոնեանք կըսվին. սարտահատակ են՝ գեղեցկադէմ՝ և վեհանձն. գտանին իբր արք երեսուն այս ցեղէն, և դեռ Լևոն անունը պակաս չէ՝ մէջերնուն։

Հռոմկլայ Եփրատ գետին մէջ մէկ ցամաքակղզի վրայ քարափոր բերդ մի է. այս բերդին մէջ երկու տաճար կայ, մէկը յանուն Ներսէսի Շնորհալւոյն, և միւսը սուրբ Սարգսի։ Սուրբ Սարգսինը մզկիթի փոխուած է, բայց Շնորհալիինը դեռ կեցած է մարտարարութեան չէնքովը, որ և ուխտատեղի է Հայոց. և Տաճիկները յարգ կընծայեն, և մինչև անգամ երդումնին այս անունով է. Տէր Ներսէս հագգը իշիմ։ Բերդին մէջ 20 տուն Հայ բնակիչ կայ։

Բերդին տորոտը մեծ աւան մի կայ Գասապայ անունով՝ որ վաճառատեղի է. կայ մէջը բնակիչ իբր 40 տուն Հայ. Տաճիկ շատ։ Այս բերդը իբր կղզի է. զի մէկ կողմէն մեծ գետ մը, Մարշման անունով, կլոլորէ, և արեւելեան կողմէն Եփրատ գետը։

Հռոմկլային ու Ուրէլին մէջ տեղը իբր ժամ մի հեռի՝ կայ Հայու գիւղ մի Էհնէշ անունով, որուն բնակիչքը ընդ ամենը Հայ հարիւր տուն են։

Թէպետ ուրիշ շատ Հայու գիւղեր ալ կան եղեր, անունով յիշած, բայց այժմ աւերակ են։

Նիզիպ քաղաք է, որ Անթապու և Հռոմկլայու մէջ տեղը կկնայ, և աւելի մօտ է Հռոմկլայու՝ իբր հինգ ժամու, և Անթապէն հեռի եօթը ժամու։ Այս քաղաքիս մէջ իբր երեսուն տուն Հայ կայ։

Հոս խորտակեցաւ Օսմանցւոց բարեացապարտ Սուլթան Մահմուտին բանակը՝ Իպրահիմ փաշայէն։

Մարաշ մեծ քաղաք է, հեռի Անթապէն դէպ ի Հիւսիս տասն և ութն ժամու. չունի գիւղ ի Հայոց բաց ի Տրդատղէն, որ աւանդաբար կըսեն թէ՝ Կիլիկեցւոց ժամանակը հոս նստեցուցին Տրդատայ սերունդը. թէպետ այժմ անչուք է և տգէտ են գիւղացիք։

Մարաշ քաղաքը կառուցած է Ախրր Տաղիճ ատորտը, արևմտեան կողմէն շատ ըլուներու վրայ. այժմ անչուք է, այլ առատ և աղնիւ որիզ (բրինձ) կելլայ։

Այս քաղաքը կայ հազար հինգ հարիւր տուն Հայոց, և և վեց հատ ալ եկեղեցի, որոց անունները տոնք են։ Ա. Բառատուն Մանուկ ի Պոստանդի թաղ։ Բ. Սուրբ Աստուածածին ի Շեբէր Տէրէ։ Գ. Սուրբ Գէորգ ի Գանթարմայ։ Դ. Սուրբ Ստեփաննոս ի Գումղէթ։ Ե. Սուրբ Սարգիս։ Եւ Զ. Սուրբ Կարապետ ի Գանդը Տէրէ։

Լեռնին աղճատեալ է. բայց իրենք շատ բարակամիտ են, և նոր գիւտեր գտնալու յարմար։

Ուղի գաւառը Մարաշու արևմտեան կողմը կկնայ։ Այս գաւառը սկիզբ կառնու Մարաշէն երեք ժամ հեռի Զահան գետին կամուրջէն, իբր թէ՝ կամուրջէն մինչև Հոնի՝ Ուղնեայ գաւառը կտեղուի։

Ուղնեայ գաւառին մէջ տեղն է Զէյթուն. որ կամուրջէն դէպ ի ներս ինը ժամու ճանապարհ է, և ընդ ամենը դժուար կիրճ է, որ երկու ճանապարհորդ աջակից չեն համարձակիր երթալու։

Զէյրուն որ և Ուղնի, լեղուակի սկս բլուրի վրայ շինած է. ուր կողմը որ երթաս՝ մէկ կողմը կերևի. հազար տուն ունի, և 7 եկեղեցի. գետ կանցնի երկու կողմէն, իբր ցամաքակղզի է. մէկ կողմը կնայի Արևելք, միւս կողմն ալ երկնածայր լեռ մը կայ։

Գիւղին արևելեան կողմը՝ իբր կէս ժամու հեռի՝ Ս. Աստուածածնի վանքն է. մօտը աղբատ գիւղ մըն ալ կայ Էկիլճէլիր անունով, 30-40 տուներ։ Զէյթունին հարաւային կողմը Մոռալ անունով գիւղ մի կայ հարիւր տունով։

Սուրբ Փրկչի վանքը Զէյթունին արևելեան կողմն է, մէկ ժամ ու կէս հեռաւորութեամբ. և մօտը կայ գիւղ մի Աղապաշ անունով, 60 տուներ։

Ցրուոզ երկու գիւղ, Զէյթունէն հեռի է վեց ժամու արևմտեան կողմը. և այս գիւղը հեռի է Մարաշէն 12 ժամու, նոյն կամուրջէն կբաժնուի։ Վեց հարիւր Հայոց տուն կայ. Տաճիկ և ոչ մի. երկու եկեղեցի ունի, և երկու վանք. մօտ վանքը Ս. Կարապետի անունով կառուցեալ, և Սրբոյն ցուցամատը հոս է։ Իսկ միւսը Ուղնեցի Ս. Աստեփաննոսին մատուռը, որուն մէջն է Երանելւոյն դերեզմանը, որ և մեծ ուխտատեղի է, ուր մինչև անդամ Տաճիկներն ալ ուխտի կերթան մատաղով։

---

(1) Հալէպն մայիս 15 թուով դրուած և լրագրոյս 69 թուովն հրատարակուած նամակին մէջ Գիլիսու վերայ արուած տեղեկութիւնը հոս դնել արժան կհամարիմք, որպէս զի մեր հօրը ճանապարհորդութենէն մինչև ցարդ եղած տարբերութիւնը տեսնուի։ Երանի թէ ուրիշ տեղեր եղած փոփոխութիւններն ալ կարենայինք այսպէս բաղդատել։

«Հալէպի նահանգին մէջ Գիլիս գիւղաքաղաք մը կայ որ 12 ժամ հեռաւորութիւն ունի Հալէպէն... ուրտեղ 535 տուն Հայ կայ, որոց 432 տունը Լուսաւորչադաւան, 62ը Հռովմէական, և 41 ալ Բողբաական են։»

Այս մատուռին դիմացը Զուխուր Հիսար ըսուած տեղն է, որ բարերեր դաշտ մըն է բոլորշի, որուն արևմտեան ծայրն է գիւղը՝ հարիւր տնուոր, որոյմէ երեսուն տունը Հայ են։

Կապան երկու մեծ գիւղք, Ֆրնուզին հիւսիսային կողմն է, և մեկ ժամաւ հեռի է Ֆրնուզէն. այս երկու գիւղերը մէկզմէկ հեռի են մէկ ժամաւ, և երկուքին բնակիչներն են 400 տուն։

Պնատխ երեք Հայու գիւղ է, և երկու ժամաւ հեռի է Կապանէն դէպ ի Հարաւ. երկու հարիւր տուն Հայ բնակիչ ունի։

Շրկի Հայոց գիւղ է, ու Պնատխին եռանը կկնայ լեռան մէջ. 60 տուն է։

Տէօնկէլ Հայու գիւղ է, Կապանին եռանը դէպ ի Տորոս լեռը, 120 տունով։

Եէնիհէ Գալէ, նոյնպէս Տորոս լերան կողմը կկնայ, չորս հարիւր տնուոր գիւղ մի է. և տեղացիք շատ վարպետ են առուտուրի մէջ։

Տէրէ գիւղը 50 տնուոր են մեր ազգէն՝ բայց աղքատ։ Կան և քանի մի ևս Հայոց գիւղեր այս կողմը՝ որ Տորոսին մէջ տեղն են. ինչպէս՝ Պուլանըզլի՝ Քէրխիի Լայլն։ Ասոնց բոլորին բնակիչներն ընդ ամենը հազար տունի չափ կըլլան։

Զէյթունին հիւսիսային կողմը կկնայ Ջահան գաւառը։ Քաղաքին կըսուէր Հոնի, որ ժամանակաւ անուանի քաղաք էր, որուն հին շէնքերը ապէկ տեղեկութիւն կուտան, թէպետ այժմ անշուք է և աւերակ. միայն քառասուն տուն Հայ բնակիչ կայ, և Զէյթունի առաջնորդին իշխանութեանը տակն է։

Ալպստան, հնուց մեծ և անուանի քաղաք էր՝ Ջահան գետին եզերքը շինած. հիմայ հարիւր տուն բնակիչ ունի՝ և մէկ եկեղեցի։

Ալըստանին արևելեան կողմը կայ գիւղ մի Հայոց, Գըզըլճա Օպա անունով, եօթանասուն տնուոր։ Այս գիւղին մօտն է Ջահան գետին ակը՝ հարիւրակնեայ։ Այս գիւղը մէկ ժամաւ հեռի է Ալըստանէն։

Ալըստանին հիւսիսային կողմն է Թարանդայ Աշոտի, և Կիւռիսի, իրը 12 ժամաւ հեռի Ալըստանէն։

Թարանդայ քաղաք է լերանց մէջ, Սեբաստիոյ արևմուտքը կկնայ՝ չորս օթեւան ճանապարհաւ. Թարանդայի Հայ բնակիչները 450 տուն են. մէկ եկեղեցի ունին և մէկ դպրատուն։

Արևելեան կողմը ուան մը կայ Աշոտայ անուամբ, որ մէկ ժամաւ հեռի է Թարանդայէն. հարիւր տուն Հայ բնակիչ ունի, որոնք վաճառական են. մօտը վանք մը կայ Ս. Յակոբ Մծբնայ հայրապետին անունովը կառուցեալ։

Կիւռիսն վեց ժամաւ հեռի է Թարանդայէն դէպ ի հիւսիսային Արևելք. երկու հազար տուն Հայ բնակիչ ունի, և մէկ եկեղեցի. նաև 80 տուն դաթոլիկ կայ։ Կիւռիսն շատ Հայու գիւղեր ալ ունի՝ մինչև Կանարակ, որ չորս ուսուր ճանապարհ է. և վանք մի Ս. Թորոս անունով, որ Սենեքերիմ Թագաւորին շինել տուած է։

Վերոյիշեալ գիւղերուն անուններն ասոնք են.

Գարահաճրլը, 90 տուն բնակչով. Ուշաշ, երկու հարիւր տուն բնակչով. Գազմազաղա, երեսուն տուն բնակչով. Եսիալրուն, 65 տուն բնակչով. Իմաանը, 80 տուն բնակչով. Գարակէօղ, 120 տուն բնակչով. Թոզամ, երկու հարիւր տուն բնակչով. Սարը Օղլան, յիսուն տուն բնակչով. Կէտիկ Օվասը, եօթանասուն տուն բնակչով. Սուրբ Թորոս, 150 տուն բնակչով. և Կանարակ, վեց հարիւր տուն բնակչով։ Բաց ասոնցմէ մանր-մունր գիւղեր ալ կան։

Սահմանակից է Կիւռիսնի և Թարանդայի՝ Եօզղատ քաղաքը, որուն գիւղերուն Պօզուխ կըսուի. քառասուն աւելի Հայու գիւղ կայ, որոց ընդ ամենը՝ անտարբեր հաշուով՝ վեց հազար տուն կելլայ։

Կիլիկիոյ արևմտեան կողմը՝ Միջերկրական ծովուն եզերքը՝ Անտիոքայ մօտ երեք գիւղ կայ Հայոց, որոնք են, Հաճի Գիւղ, Եօղան Օլուգ և Քէսէկ, որոց երեքին բնակիչքը՝ հազար տուն կայ։

Մսիս (ըստ հնոց՝ Մաւլատիայ), ծովեզերեայ քաղաք է, որ իրը հարիւր տուն Հայ բնակիչ ունի։ Զայ, գիւղ ծովեզերեայ, իրը հարիւր տնուոր. Զօղակրգանկ, գիւղ ծովեզերեայ, 150 տնուոր. Օնազը, գիւղ ծովեզերեայ, 120 տնուոր. Իզէրլիկ, գիւղ ծովեզերեայ, 130 տնուոր. Պէյլիկ, քաղաք է ծովեզերեայ. իրը չորս հարիւր տուն Հայ բնակիչ կայ. ունի քանի մի Հայոց գիւղեր՝ բայց ինձ անծանօթ։

Տարսոն, յառաջ անուանի քաղաք էր, բայց այժմ անշուք է. ունի տուն ի Հայոց չորս հարիւր. ունի և քանի մի Հայոց գիւղեր, որք են. Շոխաճ, երկու գիւղ, երեք հարիւր տնուոր. Նոր Փայտ, հարիւր տնուոր։

Սիս քաղաքը բոլորովին անշուք է. և իրը հարիւր տուն Հայ բնակիչ ունի։ Ունի նաև երկու վանք, որուն մէկը նորոգեց բարեյիշատակ Տ. Կիրակոս Արքեպսկոպոս Թոզիկոսը. որուն եկեղեցիին անունն է Ս. Սոփիայ։

Վահկայ երկու աւուր ճանապարհաւ հեռի է Սիսէն, և Տորոս լեռան վրայ շինած է. յառաջ քաղաք էր, բայց այժմ գիւղ է. և իրը հարիւր տուն Հայ բնակիչ ունի։ Բոլորտիքը կան չորս Հայոց մանր մունր գիւղեր, որոց բնակիչքը ընդ ամենը 150 տուն կելլայ։

Հաճին Վահկայէն երեք կամ չորս ժամաւ հեռի է, մէկ կիրճի բերան կառուցած է բլուրի վրայ. երկու հազար տուն Հայ բնակիչ ունի, որոնք զօրաւոր և դիմացկուն մարդիկ են. ունին և վանք։

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆ

Տապանագիր.

Յարևելեան կողմն կղզւոյն Կիպրոսի՝ դուռ դերեզման մի, որոյ տապանագիրն էր օրինակ այսպէս.

Յայսմ տապանի թաղեալ կայ մարմին մեծի Աշոտ իշխանին Հանազասպեան, որ երիւք աշխարհաշէն առաքինութեամբք կառավարեաց զազգն իւր ասա բնակերոց յաւանին Թարասայ, խնամատարեալն, քաջութեամբ և կենցաղօգուտ բարերարութեամբ. ապար շինութիւնս բազումս ազգին իւրում հարկաւորս յառն 24, և զի ժերութեամբ վախճանեցաւ սուրբ հաւատով ի թուին Հայոց ՉԻ։

Այս տապանագիրը օրինակեցինք Թադէոս վարդապետին ճանապարհագրութենէն, որ երբեմն առաջնորդութեամբ կըկենար ի Կիպրոս կղզին. ի ստորև այս բացատրութիւնները կուտայ տեղւոյն վրայ՝ ուր որ էր գերեզմանը, զորն որ կղնեմք հոս, որ կըսէ.

«Նշմարին տակաւ մնացորդք շինուածոց քաղաքին այնմիկ և բազում դերեզմանք Հայոց և հին ազբիւր մի ճալատագրեալ. և դեռ որ ի քաղաքին բնակիչք՝ աւանդութեամբ ասեն թէ՝ մերս նախնիք յարևելից կողմանց եկեալ են յասա։»

Ըստ պատմելոյ Թադէոս վարդապետին,

«Հայք՝ որ բնակեալ են ի Կիպրոս՝ օր քան զոր կան ի նուազման, թէպետ միշտ իյարդի են յաչս Տաճկացն և Յունաց։»

Ու կըյարէ եռանէն՝ ըսելով,

«Իսկ թուի ինձ թէ, պատահի այս ի պակասելոյ զբոլորութեան և հարկաւորն խոհականութեան։ Եթէ երկուք այս առաքինութիւնք ի տեղւոջն այնմիկ կայցեն թագաւոր՝ յոյժ բարի. զի ուր յայնժամ ունին մերազնեայք բանալ վաճառականութիւն բարգաւաճ ընդ Տարսոնացւոյն և այլոց մերձակայ տեղեաց՝ բարեաք երկրին. վասն զի յամենայն կողմանց վաճառականք ոչ պակասին անդ, մանաւանդ Յերոսղ։ Պատուական շուքմարան և վաճառատեղի կանդնի Կիլիկեցւոյ՝ տանելով և վաճառելոյ անդ զարիս երկրին իւրեանց և փոխանակելոյ ընդ Եւրոպացւոց ընչից։»

Ո՞ւր թէ ըլլինք։

Ի յիշատակութեանց Մուրատայ վարժապետի Բերացւոյ։

Կ. Պոլսոյ Միհատիի Էրմիյաս լրագրոյն Ալրդոյ խմբագրին բանտարկութիւն յիշատակեցինք լրագրոյս նախընթաց թուովը։ Լուր մը չունիմք մինչև ցարդ թէ նա տակաւին բանտարկեալ կմնա՞յ, թէ որչափ ատեն ալ պիտի մնայ, և թէ ինչ էր բուն յանցանքը, եայն, բայց սա խմբագրիս յաւելով՝ թէ նորա բանտարկութեանը պատճառ եղողները Հայ են եղեր, այսինքն քանի մը Հայ գացեր զանի մատներ են, չեմք գիտեր ինչ ամբաստանութեամբ։ Գժբաղդաբար, Հայերուն զանի Տաճկին մատնելը կերևի թէ ատոյդ է. անոր համար կրկին և կրկին կցաւինք, որ դեռ գիրար մատնելոյ ազգակործան մոլութիւնը չվերցաւ մէջերնուս։

Որչափ որ Միհատիի մեղադրեմք, զրգռիչ լեզու մը դարձուցելով իւր թշնամիներն աւելցընելոյն և զանոնք զայրացընելոյն համար, բայց և այնպէս զարձեալ աննեղելի յանցանք կհամարիմք երթալ զանի Տաճկին մատնելը։ Այսու, որ այսչափ ազգու փորձերէ յետոյ՝ տակտին միտքերնիս չտունք և չհամոզուեցանք որ մենք միմեանց հակառակելով և զիրար մատնելով՝ նոյն իսկ մեր տունն աւերեցինք. մեք մեր այս ընթացքովը մեր թշուառութեանը պատճառ եղանք, տրևնիս մարեցաւ, վառիի պէս աշխարհիս երեսը ցիրուցան եղանք, աղաստութիւններս կորուսինք, չորս-հինգ ազգայ տակ իրը գերի մնացինք և յետին տուապանայ մէջ ինկանք, բայց զարձեալ չհարատուեցանք, և կերևինչիմք թէ չպիտի խրատուինք ալ, որ ամենէն աւելի յուսահատեցուցիչն է։ Կերևինչիմք ապրարև որ «Ճան չրզմայրնճա խոյ չրզմայամագ։»

Երբ միմեանց վերայ վստահութիւն չենք կրնար ունենալ մեր ամեն մէկ շարժմանց մէջ, և միմեանց հետ միասրան մնալոյ միջոցները չենք կրնար գտնել, ի՞նչ յոյս կրնանք ունենալ մեր ապագային վերայ։ Արդարև չենք գիտեր, և գիտցողներուն կմոռնանք որ պատասխանեն։ Եւ մենք կշարունակենք պատմել նմանօրինակ ուրիշ տխուր լուր մըն ալ, զոր լսած ենք ցաւելով, և զոր կցիչենք հոս, առանց ստուգութեանը երաշխաւոր լինելոյ։

Պ. Մ. Նալբանդեանց ռուսերնակ ազգատէր Հայը բաւական ծանօթացած է մօտերս նաև Թուրքաստանի մերազնեայց. որուն համար կըսեմք թէ անցեալները Ռուսաստան դառնալէն յետոյ՝ Հայու կողմանէ սոսկալի մատնութեան մը զոհ լինելով։ Նախիջևանի մէջ յանկարծ բռնուեր է Ռուսաց ոստիկանութեան դիմուորնեէն և Սէն Փէթերպուրգ տարուեր։ Եւ իրը թէ իւր քովը Ռուսաստան մտնելոյ արդիլեալ գրեանք գտնուելով՝ իր վերայ եղած սմբաստանութեան ապացոյց համարուեր է այն և յանցաւոր դատուելով՝ Սիբերիա աքսորուեր է։

Ահա ուսումնական՝ լեզուագէտ՝ ազգասէր՝ գործունեայ և աշխոյժ Հայ մը, որ բաւական ծառայութիւններ ըրած է, (Հնդկաստանի մէջ մօտերս ազգային հին կտակի մը գործը յաջողութեամբ կատարելը ծանօթ է մեր ազգայնոց, ինչպէս և մեք յիշատակած ենք լրագրոյս 57 թուոյն մէջ,) և տակաւին պիտի ընէր ալ հարկաւ, փոքրոգի նախանձոտներու կրկին զոհ կերթայ, որ ազգին համար փոքր կորուստ մը չէ։

Կըսխսվադէինք ի սրտէ, որ այս լուրը բոլորովին սուտ ելնէր, և ազգը չպարտաւորէր այսպիսի ցաւալի մեկնութիւն մը վերայ ալ ողբալ։

ԵՐԹԵԻԵԿՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅՈՑ Ի ՓԱՐԻԶ։

Տատեան Վսեմաշուք Պօղոս Պէյի Աղնուափայլ որդի Առաքել Էֆէնտին մայրաքաղաքս ժամանեց և տասն օրի չափ մնաց յետոյ վերադարձաւ ի Կ. Պոլիս։ Իր երկու Աղնուափայլ եղբարքն՝ Մարտիկ և Յակոբիկ Էֆէնտիներն ալ մէկն երկու շաբաթ յառաջ մեկնած էին դէպ ի Պոլիս։

— Մեծապատիւ Պ. Գրիգոր Կոստանդեան իւր Աղնուափայլ Տիկնոջ ընկերութեամբ մեկնեցաւ մայրաքաղաքէս ի Զմիւռնիա։

ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

Լրագրոյս նախընթաց թուոյն երրորդ երեսն առաջին էջը Աղքատասիրաց Ընկերութեան հաշուեցուցակին մէջ, ի դրամարկղն և ժողովելի զուռուշ 14,69Լ դրուեր է, որ պիտի լինի զուռուշ 14,692 25։

— Կ. Պոլիս գտնուող Զէյթունցի Հայ քահանայի մը Պոլսոյ անդղիերէն Լէվանթ Հէրալտ լրագրին դրած նամակին թարգմանութիւնը լրագրոյս նախընթաց թուովն հրատարակելնուս զկնի, ըսած էինք թէ, «Չեմք գիտեր ի՞նչ պատճառաւ այս նամակին հեղինակին անունը մեզ հաղորդել զանց եղած է։ Չեմք գիտեր նոյնպէս թէ այս նամակագրին խնդիրը կատարո՞ւած է Լէվանթ Հէրալտը։» Այժմ Մկնհայոյ Հավատիկն կտեղեկանամք թէ՝ նամակագրին անունն է Տ. Մնայական քահանայ Մնայականեան, և թէ Լէվանթ Հէրալտն հրատարակեր է անոր նամակը։

— Կալկաթայի Եղբայրասէր անուն տասնօրեայ պատուական լրագրոյն Եւրոպիոյ մէջ գործակալութիւնը մեզի յանձնուեցաւ անոր Արժանապատիւ Վերատեսչին կողմանէ, և զոր մեք սիրով յանձն կառնումք. և ճիշդ ազգայնոց օգտին համար կյորդորեմք զիրենք որ անոր ևս ստորագրուելոյ անփոյթ չմնան։ Իրենց համար երբէք անօգուտ չկրնար լինել տասն օրը մի անգամ իրենց հնդկաբնակ ազգայնոց կողմէն լրարեր մի ունենալ. հապա ո՞ւր թողունք որ անով նոյն լրագրին աւելի զարգացմանն ու յարատևութեանն ալ նպաստ մի մատուցած կլինին։ Զանազան ազգին մէջ օրագրութիւնը զարգացեալ պահել, որուն համար զօրաբիւն է ըստ Վիգթօր Հիւկօ, անցեալ աւուր իր խօսած նշանաւոր ճառին մէջ։

Եղբայրասէրը կհրատարակի իւրաքանչիւր ամսոյ 10 ին 20 ին ու վերջին. ամսական ստորագրութեան գինն է 2

ռուփի (4 շրջինկ), համբու ծախքն առնողին վերայ լինելով։

— Անշուշտ մեր ընթերցողաց ծանօթացած է Կառիպալտիին ըրած վերջին արշաւանքն իր կամաւորներովը, և Իտալիոյ կառավարութեան զօրքերէն վիրաւորիլն ու բռնուիլը իր կամաւորաց մեծագոյն մասին հետ։ Նորա վերքն, որ ի սկզբան վտանգաւոր կերևէր, այժմ վտանգէ ազատ է, և քանի մը ամիսէն կատարելապէս առողջանալոյն յոյս կայ, թէպետ քիչ մը կաղ պիտի մնայ կըսեն բժիշկները։

Կհաստատուի թէ կառավարութիւնն ընդհանուր ներողութիւն պիտի շնորհէ Կառիպալտիին և իր ընկերացը։

— Փօրթուկալի թագաւորն իրեն թագուհի ընտրեց Իտալիոյ թագաւոր Վիկթոր Էմմանուէլի երկրորդ դուստր Փիա իշխանուհին, որ Ս. Պասլին սանն է։ Իշխանուհին յատուկ նամակաւ մը խնայուց իր Ս. Կնքահօրը, թէ մօտերս պիտի ամուսնանայ Փօրթուկալի թագաւորին հետ. և Նորին Սրբազնութիւնն այս առթիւ ծանրագին ընծայներ խրկեց իր սանին, որոց մէջ երեւելի շէնքով ժամացոյց մը՝ կայ կըսեն, որոյ թուանշաններուն մէջ սրբոյ մասունք դրուած է։

Արդէն Լիզսօնայէն երեք նաւերէ բաղկացեալ տորմիղ մը ժամանած է ի Ճէնովա՝ Փօրթուկալի թագաւորին կողմանէ յատուկ պաշտօնատարով մը, որ դէպ ի ամսոյս վերջերն արքայազն հարսն առնելով Լիզսօնա պիտի տանի։

— Ճափօնի դեսպաններն իրենց եւրոպական ճանապարհորդութիւնը կատարելով՝ այս շաբթու փարիզ ժամանեցին, և ամսոյս վերջերը պիտի վերադառնան իրենց հայրենիքը։

— Լա Կազէր տի Ցանիւզ լրագիրը հետևեալ դէպքը կպատմէ.

Ծովային զօրաց սպայ մը Իշլ անուն լերանց մէջ պտըտելոյ ատեն, ճանապարհը չգիտնալուն համար, հիւղ մը կմտնէ և հոն բնակող կնոջ կաղաչէ որ իր որդին իրեն առաջնորդ տայ։ Մայրը սիրով կընդունի խնդիրը, և պատանեակն ուրախութեամբ ապսպին առջևը կկենայ և դանի մինչև ճանապարհին վերայ կհանէ։ Ան ատեն սպան կուզէ տղային վարձք մի տալ, բայց նա չընդունիր, ըսելով թէ, զօրականք ստակ չեն ունենար։ — Իրա՞ւ, կպատասխանէ սպայն, և դու ի՞նչպէս պիտես ապրիս։ — Վասն զի ես եղբայր մը ունիմ որ զինուոր է և բնաւ ստակ չունի։ Տակաւին այսօր ալ մայրս իր վերջին սաղը (դաղ) ծախեց և զրաման անոր խրկեց։

Սպայն այս անկեղծ պարզութենէն յուզելով՝ հիւղը կվերադառնայ, խեղճ կնոջ եռապատիկ կվճարէ սաղին գինը, և կհրամանայ տղին վերայ հոգ տանիլ թէ բարի վարք ունի՞։ Իր խոստմունքը կատարեց սպայն, որ էր Ֆերտինանտ-Մաքսիմիլեան արշիդուքսը։

— Երկրագործ մը, կըսէ Լիյոնի Սաշիւ Փիւպլիք օրագիրը, հետաքրքրական փորձ մը ըրաւ մօտերս։ Այս մարդն իր արջառները շուտով գիրցընելոյ համար մտածեր է մօրու ձկան խաղը դործածել, որուն զօրացուցիչ և դարմանիչ յատկութիւն ունենալը բոլոր բժիշկները կհաստատեն։ Ուստի նախ երկու որթու (տանա), ութն ոչխարի և երկու խոզի վերայ փորձեր և իր յուսացածէն շատ աւելի արդիւնք տեսեր է. դեռ երեք ամիս չանցած կենդանիները լաւ մը գիրցած էին, և միւներին կատարելապես ճերմակ էր և գիւրամարս։

Խոզերն օրը 63 կրամի չափ խաղ կերած էին, ոչխարներն 31 կրամ, և միջակ մեծութեամբ որթերն յիսուն կրամի չափ։ Անհաւասիկ կերպընելոյ դործածած կերպն ալ։ Որթերուն համար՝ թեփի ու մանրած յարդի մէջ խառներ է, խոզերուն համար՝ թթու ուտելիքի մէջ, և ոչխարներուն համար՝ ջարդած բակլան խաղին մէջ թրջելով։

Երկրագործին ըսածին նայելով, այս եղանակաւ գիրցած անասնոց միսը շատ ախորժահամ կլինի եղեր։

— Մօնիթէօ. տր լ'Ամէ լրագիրը կհրատարակէ թէ, անցեալ տարի Չինաստանի դէմ պատերազմիլ դայող զօրքերը Փէթանկ-հօ անուն ամուր գիւղը մտած ատենին, որոյ բնակիչներն ու պաշտպանողները ձգեր փախեր էին, շատ տուներու մէջ ամենէն զանխուլ կողմերը ճենական խեցիէ (չինի) մէկ ու կէս մէթրի չափ բարձրութիւն ունեցող մեծ կարասներ դտեր են ջրով լի, և անոնց մօտեցած ատեննին տեսեր են որ ջրին երեսը մանր ոսկեր կծփան, և քննելով խնայեր են մեծաւ զարմացմամբ թէ այդ կարասներուն մէջ չինները կանայք են դլխիվայր մէջը ձգուած ու խղդուած. ուստի փութացեր են բոլոր կարասները կործանել ու ջարդել։ Յետոյ կտեղեկանան որ Փէթանկի բնակիչներն այս բարբարոս և միանդամայն այլանդակ եղանակաւ մեռցուցեր են իրենց այն կանայքը՝ որք բաւական զօրութիւն չունէին երկար համբորդութիւն մի ընելոյ, և յաղթողներուն ձեռքը պիտի ինային։ Չինուորներն ասանկ հարիւրի չափ կարաս դտեր, և մէջի կանանց դիակները թաղեր են։

Նոյն զինուորները կպատմեն նաև թէ, երբ սաստիկ պատերազմ մը յետոյ մեծ ամրոցին կտիրեն, մէկ անկիւնը մանտարին մը կտեսնեն իր զօրաց մէկ խումբովը շրջապատեալ, որ քաջալերիչ խօսքերով կշնարհ զանոնք պատերազմի դրդռել։ Բայց տեսնելով որ նոքա չեն համոզուիր, կյայտնէ թէ իր պարտքն է ուրեմն ասանկ խայտառակութենէ մը յետոյ ողջ չմնալ։ Ուստի, ի ներկայութեան ամենեցուն, իր սրոյն երկու ծայրէն կբռնէ, որուն կռնակի կողմը սղոցի պէս էր, և կոկորդը կսղոցէ, երեք անդամ՝ առանց իր քաջասրտութիւնը վայրկեան մի տկարանալոյ։ Եւ երրորդ անդամին միայն մեռած դեսինը կկենայ։

Այս քաջասրտութիւնը և ստոյիկեան արութիւնը հաղուագիւտ չէ Չինացւոց մէջ, որ մահը սաստիկ կարհամարհեն։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՄԱՐՍԻԼԻԱ, 20 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1862։

Մետաքս և Բոժոժ։

Այս շաբթու առևտուրը քիչ շարժում ունեցաւ, և միայն Լիյոնի գործարանատերը եղան որ քանի մը պալեայ Ֆիլսթիւռ և քանի մը մաս բոժոժ գնեցին բաւական բարձր գիներով։

Երեկ վաճառեցաւ դարձեալ 2 պալ. Էտիրնէի Ֆիլսթիւռ, քիլօկրամը Ֆ. 75. 4 հակ Պարսկաստանի Ռպլի Տ. Ֆ. 47, էսքօնթ՝ հարիւրին 10, և 4 հակ դարձեալ, Տ. Օ. Ֆ. 46, էսք. 10։

Բամբակ։

Թէպետ Եւրոպոյ մեծ հրապարակներուն վերայ հանդարտութիւն կայ և գիները կիջնեն, բայց Սպանիոյ համար կատարուելիք քանի մը պատուէր մնացած ըլլալով հրապարակին վերայ, 600 պալեայի չափ Աստրեստանի բամբակ ծախուեցաւ, 50 քիլօկրամը Ֆ. 160 էն 210, և 385 պալ. Սէլանիկի ապայանձնելի, Ֆ. 230 էն 240։

Բուրդ։

Անգլիոյ և Ամերիդայի լուրերն օր ըստ օրէ աւելի նպաստաւոր և խնդիրքներն աւելի ստիպիչ լինելով, բուրդերը կշարունակեն աղէկ գիներով ծախուիլ։ Սանտրուելոյ բուրդերն անդամ, որ ատեն մը կեցած էին, այսօր կվերցուին, թէպետ գիները սուղ ալ են։ Այսպէս հրապարակը կպարպուի, և վերջապէս դուրսերէն ամեն ուզուածներուն տալոյ բաւական ապրանք չպիտի գտնուի։ Եւ կերևի թէ բուրդին այս աղէկ կացութիւնը տակաւին երկար ժամանակ պիտի տևէ։

Անհաւասիկ այս շաբթու եղած վաճառումները. հազար պալեայ Պարսկաստանի բուրդ, 50 քիլօկրամը Ֆ. 100 էն 105. 40 պալ. Ճէղսյիրի, Ֆ. 62 50 էն 65. 220 պալ. Էտիրնէի ընտիր, Ֆ. 160 էն 162 50. և 200 պալ. դարձեալ՝ երկրորդ տեսակ, Ֆ. 130 էն 132 50։

Այս շաբթու ժամանեց. 238 պալ. Թունուզէն, 716 պալ. Կիպրոսէն, 170 պալ. Ճէղսյիրէն, 522 պալ. Կ. Պոլիսէն, 921 պալ. Աղէքսանդրիայէն, 690 պալ. Պէրութէն, և 40 պալ. Վառնայէն։

Զտած Շաքար (Ռաֆինէ)։

Թէպետ գիներն իջնելոյ կողմ կնային, բայց և այնպէս այս շաբթու շատ դործեր եղան՝ գլխաւորապէս մարսէն յանձնելի պատրաստ ապրանքին՝ հետևեալ գիներով.

Գլուխ մերկ՝ 50 քիլօկրամը Ֆ. 40 50։ — Թղթով 7 0/0, Ֆ. 40։ — Գլուխ 3 քիլօկրամնոց և ծեծած, Ֆ. 44 50։ — Փխրած (թօզ) տակառով, Ֆ. 40 50։ — Նոյնը մանր տակառներով, Ֆ. 41։ Բոլորն ալ հարիւրին մէկ ու կէս էսքօնթով, և մարսէն յանձնելի։

Սուրճ (Յեմանէ)։

Այս շաբթու գիները նորէն և շատկեկ բարձրացան. որուն պատճառ տուող առևտուրները կարևոր բաներ էին, ինչպէս.

Երկու հազար տոպրակ Սէն Ցօմէնկի ապայանձնելի, 50 քիլօկրամը Ֆ. 93 75. 4 հազար տոպրակ Ռիո ապայանձնելի, Ֆ. 85. 4 հազար տոպ. դարձեալ, Ֆ. 85 50. 4 հարիւր տոպրակ դարձեալ՝ ընտիր, Ֆ. 90. 4 հարիւր տոպրակ դարձեալ, Ֆ. 88 25. 3200 տոպրակ դարձեալ, տորին ապրանք, Ֆ. 78. վերջապէս 2 հազար տոպրակ դարձեալ՝ ընտիր, Ֆ. 90, էսք. հարիւրին մէկ ու կէս։ Բոլորն ալ 4 ամիս վճարօրով։

Սուրճ պատուող մեծ հրապարակներէն առնուած քաջալերիչ լուրերը մէկ կողմէն, և ապրանքն ելած երկիրներէն խրկուածներուն նուազիլը միւս կողմէն՝ կերևցընեն թէ գիներուն բարձրանալը դեռ վերջին կէտին չհասաւ. որն որ ապրանքի տէրերը քիչ յոժար կընէ վաճառելոյ։

Յորնեն։

Այս շաբթու ալ շատ ապրանք ժամանեց, որուն ընդամենը 124,720 էրթօլիդրի հասաւ։ Իսկ վաճառումն ընդհակառակը խիստ սակաւ լինելով՝ հրապարակին վերայ դտնուած յորենը շատ աւելցաւ, որով գիներն ալ իջնել սկսան։ Վերջին օրերս գիներուն իջնելը քանի մը առուտուրներու պատճառ տուաւ, և ծախուեցան քանի մը մաս պատրաստ յորեն։

Երեկ 8 հազար էրթօլիդր Փոլօնիոյ դեղին յորեն ծախուեցաւ, ընտիր տեսակ, 127-124 քիլօկրամ կշռող 160 լիդրը Ֆ. 33, էսք. 1. ասկէց իզատ մէկ-երկու մանր առևտուրներ ալ եղան, որոց մէջ Դանուբի յորեն ալ կար 125-120 կշռող, Ֆ. 27 60։

Իզայիի Հունտեր։

Ապրանք բերել տուող վաճառականները մօտերս ժամանելիք հունտերուն մեծագոյն մասն արդէն ծախած լինելով՝ ուշ ժամանակէ յանձնելի ապրանքին սակարկութիւններն առայժմ աւելի քիչցած են. բայց և այնպէս ապրանքին կացութիւնը հաստատ է ամեն տեսակ հունտի և ամեն ժամանակի համար։ Այս շաբթուան եղած վաճառմանց վերայ գնոց բարձրութիւն մը կնշմարուի նախընթաց շաբթուան նայելով։

1500 կենդինար Փոնտիչէրիի ապայանձնելի սուսամ՝ ծախուիլն իմացուեցաւ, 100 քիլօկրամը Ֆ. 55 50. հազար կենդինար դարձեալ՝ պատրաստ, Ֆ. 55 75. 2000 կենդինար Զանդիպարի ապայանձնելի, գինն անյայտ. և 750 կենդինար Նիժէրի, նաւահանգստին մէջ, Ֆ. 42։

Քթանի հունտը միշտ հաղուագիւտ է և ծախող քիչ կայ. 1600 կենդինար Սիկիլիոյ քթանի հունտ ծախեցին, Ֆ. 45 50. և հազար կենդինար Ռուսիոյ, Ֆ. 43։

Բոլոր չատորագրեալ յօդուածոց համար. Ա. Մուրատեան։

Սեպտեմբեր 8 էն մինչև 23 Տահկաստանէն Մարսիլիոյ հասանելիք հրապարակ մտած զլխաւոր ապրանաց տեսակներն ու քանակութիւնը։

Մետաքս	պալեայ	178
Բոժոժ (քօզա)	պալեայ	1355
Շերամի հունտ	մնտուկ	123
Մետաքսի կոտրտուք (Ֆոխզոն)	պալեայ	9
Խոշոր մետաքս (պուռ)	պալեայ	0
Բամբակ	պալեայ	2505
Բուրդ	պալեայ	4303
Մորթ	պալեայ	257
Շուշմայ (սուսամ)	տոպրակ	0
Խահվէ	տոպրակ	44
Տզրուկ (սիլիկ)	տակառ	13
Խէժ Արաբիոյ (զամքարապը)	տոպրակ	211
Գինի Կիպրոսի	տակառ	15
Պղինձ (պաքրը) 01 մաս (փառթի) և	պալեայ	3
Հոտաւէտ խէժ	մնտուկ	3
Ծխախոտ (թիւթիւն)	պալեայ	10
Գխտոր (մաղը)	տոպրակ	0
Այծու մազ	պալեայ	6
Զամիչ	տոպրակ	1358
Եղջիւր (պույնուզ) 1 մաս և	տոպրակ	12
Մեղրամոմ (պալմումու)	տոպրակ	9
Ճէհրի	տոպրակ	45
Քթանի հունտ	տոպրակ	372
Մատուտակ (միյան քէօրիս)	պալեայ	250
Սպունդ (սիւնկէր)	պալեայ	50
Բամբակի հունտ	արտէպ	0
Թորթ (մահմուտիյէ)	տոպրակ	0
Ասֆիոն	մնտուկ	2
Խաշխաշի հունտ	տոպրակ	0
Թուզ	տոպրակ	13611
Տորոն (քէօք պոյա)	պալեայ	305
Կնքեալ ծրար դրամոց		0

Խմբագիր-Տնօրէն. Ա. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ.

Հանդիսաւոր. ՎԻԳԹՕՐ ԼԱՆԿԼՕԱ.

594 — Paris. — Imp. de H. Carion, rue Bonaparte, 64.